

แนวความคิดนียัตินิยมทางภูมิศาสตร์

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร

ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

ปัญหาแนวความคิดนียัตินิยมทางภูมิศาสตร์จัดเป็นความบกพร่องทางวิชาการของสาขาวิชา อันเกิดจากการสรุปกฎเกณฑ์เร็วเกินไป เนื่องจากไม่เคยพิสูจน์ค้นคว้าในเชิงทฤษฎีมาก่อน นอกจากเป็นเพียงรายวิชาที่เกี่ยวกับการพรรณนามาก่อน เมื่อฟรีดริช รัทเซลได้เสนอแนวความคิดในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในผลงานเกี่ยวกับภูมิศาสตร์มนุษย์ ตามแนวความคิดวิวัฒนาการของดาร์วิน ผู้เป็นศิษย์ของรัทเซลหลายท่านได้เสนอข้ออธิบายของตนเองไปในลักษณะที่ออกไปทางด้านอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าอยู่เหนือมนุษย์ โดยปราศจากการยืนยันพิสูจน์ด้วยหลักฐานทางวิชาการ นอกจากนี้ยังมีแนวความคิดทางด้านภูมิรัฐศาสตร์และรัฐว่าอยู่เหนือมนุษย์อีกด้วย โดยได้รับการสนับสนุนจากนักภูมิศาสตร์ในระหว่างช่วงสงครามโลกทั้งสองครั้ง และค่อย ๆ หมดความสำคัญลงเมื่อสาขาวิชาภูมิศาสตร์ ปฏิรูปตัวเองในช่วงทศวรรษ ๑๙๕๐ เป็นต้นมา

คำสำคัญ : นียัตินิยม, สิ่งแวดล้อม, ภูมิรัฐศาสตร์, รัทเซล, ดาร์วิน, เซมเปิล

คำนำ

ลองพิจารณาข้อความต่อไปนี้ “เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นมีภูมิประเทศเป็นภูเขา มีที่ราบทำการเกษตรได้น้อยมาก ประชากรจึงถูกบังคับให้ยึดอาชีพทางทะเล”

หรือที่ว่า “เนื่องจากสหราชอาณาจักรมีท่าเรือที่ดีตามธรรมชาติ และมีป่าต้นโอ๊กอันสวยงาม จึงสามารถสร้างกองเรืออันสามารถเป็นเจ้าของทะเลได้”

นี่คือข้อความที่ว่าด้วยปัจจัยทางด้านกายภาพอันบ่งชี้ประเภทหรือระดับอารยธรรมของสังคมหนึ่ง ๆ เมื่อก้าว

ถึงระดับที่เรียกว่านียัตินิยมในทางสาขาวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยกรีก-โรมัน แต่แนวความคิดได้หวนกลับมาเมื่ออิทธิพลใหม่ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และได้รับการตอบรับจากนักภูมิศาสตร์อย่างมาก จนกระทั่งย่างเข้าสู่สมัยปริมาณวิเคราะห์ จึงได้ซบเซาเพราะถูกต่อต้าน จนในที่สุดประมาณ ค.ศ. ๑๙๖๐ จึงได้เงียบหายไปจากวงการค้นคว้าวิจัย

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ก็เพื่อสืบสาวประวัติที่มาของแนวความคิดนียัตินิยมทางสิ่งแวดล้อม (environ-

mental determinism) ในทางสาขาวิชาภูมิศาสตร์ว่ามีผลกระทบต่อความเจริญงอกงามของสาขาวิชาอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะทางด้านทฤษฎีและกฎเกณฑ์อันคาดหวังจากนักภูมิศาสตร์รุ่นนั้น ตลอดจนการพัฒนาโดยทั่วไปของสาขาวิชาในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

ตั้งแต่มนุษย์เริ่มเป็นคน que คิดได้ มนุษย์จะต้องขบคิดว่าโลกรอบตัวเขามีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันอย่างไร พยายามที่จะปลดปล่อยผ่านศาลพระภูมิ ภูตผี พระเป็นเจ้า อันเข้าใจว่ามีอำนาจเหนือสิ่งแวดล้อม แม้ว่ามนุษย์ปัจจุบัน

ไม่ต้องตกอยู่ใต้ความกลัวหรือการปฏิบัติดังกล่าวแล้ว แต่เขาก็คงคิดถึงสิ่งแวดล้อมอยู่

จากความพยายามที่จะเข้าใจคุณลักษณะต่าง ๆ ของสถานที่ นักภูมิศาสตร์ต้องเผชิญกับปัญหาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แม้ว่าแนวความคิดปัจจุบันจะปฏิเสธว่าสิ่งแวดล้อมมีอำนาจเหนือมนุษย์หรือตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม แต่เชื่อว่ามนุษย์มีอำนาจเหนือสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติอยู่ใต้อิทธิพลตน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม แต่ละสังคมมีสัญญาณและตีความหมายสิ่งแวดล้อมรอบตัวจากวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมนั่นเอง ภายใต้กรอบของสัญญาณนี้เองที่สิ่งแวดล้อมจะมีผลกระทบต่อมนุษย์

นับเป็นความพยายามครั้งแรกของนักภูมิศาสตร์สมัยใหม่ที่จะสรุปกฎความจริงทั่วไป แทนที่จะนำเสนอข้อมูลในลักษณะเป็นระเบียบในรูปแบบของเนื้อหาเฉพาะหรือพื้นที่ นักภูมิศาสตร์เริ่มหาคำอธิบายรูปแบบการเข้าครอบครองผิวโลกของมนุษย์ แหล่งข้อมูลแรกเริ่มในการอธิบายคือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ จุดยืนทางทฤษฎีก็เกิดขึ้นจากความเชื่อว่าลักษณะกิจกรรมของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้ตัวแปรต่าง ๆ จากปัจจัยด้านกายภาพภายในบริเวณนั้น

กฎเกณฑ์ที่ว่า กิจกรรมของมนุษย์ถูกครอบงำจากสภาพแวดล้อมมีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมของมนุษย์ได้รับการตั้งจุดจากกลุ่มที่สนับสนุนความคิดดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยกรีก-โรมัน อิปโปเครติส

ได้อธิบายความเชื่อมโยงของอุปนิสัยใจคอของมนุษย์ในพื้นที่หนึ่ง ๆ ว่าได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ความชื้น ความสูง และภูมิประเทศ ในขณะที่อริสโตเติลเชื่อว่าโซนภูมิอากาศของโลกเป็นตัวบ่งชี้การเข้าครอบครองพื้นที่ระดับโลก การแพร่กระจายแนวความคิดดังกล่าวในช่วงยุคสว่างของยุโรป เกิดจากผลงานของมงเตสกิเยอร์ โดยเฉพาะในผลงานที่ชื่อว่า “สปิริตแห่งกฎหมาย” (ค.ศ. ๑๗๔๘) เป็นที่แน่ชัดว่ามีผู้เห็นด้วยกับแนวความคิดดังกล่าวมาก โครงการบรรจุระเบียบกฎหมายภายใต้กรอบของสภาพแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลเป็นพิเศษ ดังนั้นกรอบของกฎหมายก็ดี ประเพณีก็ดี มงเตสกิเยอร์เปิดเผยให้เห็นว่า สภาพภูมิอากาศมีอิทธิพลครอบงำต่อลักษณะการทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านที่ให้เสื่อมก็ได้ ให้เด่นก็ได้ เพราะว่าทุกสิ่งจากสรีระของมนุษย์ไปจนถึงการปฏิบัติทางสังคมจากกฎเกณฑ์ทางศาสนาไปจนถึงการตัดสินใจเรื่องศีลธรรม ต่างก็มีเงื่อนไขมาจากสภาพภูมิศาสตร์

บทบาทของสิ่งแวดล้อมยังมีส่วนปรุงแต่งความสำเร็จด้านเผ่าพันธุ์อีกด้วย ดังปรากฏในผลงานของนักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่หลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเซอร์ชาลส์ ดาร์วิน และฟรีดริช รัทเชล เป็นต้น

อิทธิพลของชาลส์ ดาร์วิน

ใน ค.ศ. ๑๘๕๙ มีการพิมพ์เผยแพร่หนังสืออันมีอิทธิพลระดับโลกจะเป็นรองก็เห็นจะเป็นคัมภีร์ไบเบิลเท่านั้น

บ้างก็ว่าเป็นหนังสือที่เขย่าโลกทีเดียว นั่นก็คือผลงานเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการภายใต้ชื่อว่าด้วยต้นกำเนิดของสิ่งที่มีชีวิต (On the origin of species) ในหนังสือเล่มนี้ดาร์วินได้นำเสนอทฤษฎีที่ว่าด้วยวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตของพืช สัตว์ และแม้แต่มนุษย์เอง ทฤษฎีวิวัฒนาการมีสาระสำคัญย่อ ๆ ดังนี้

๑. วิวัฒนาการเป็นปรากฏการณ์ทั่วไป สิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดต่างสืบสายพันธุ์มาจากพวกเดิมด้วยกัน แต่สิ่งที่มีชีวิตมีมากและแตกต่างกันจึงต้องแข่งขันกันพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงกว่าซับซ้อนกว่าเดิม

๒. กฎแห่งการเลือกสรรตามธรรมชาติ สามารถนำไปใช้อธิบายได้ทั่วไปในแง่ของเอกภาพ ระเบียบหรือความเป็นสากลทั่วไป อันนำไปสู่การปรับปรุงสายพันธุ์ให้ดีขึ้น สมบูรณ์ขึ้น โดยการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเฉพาะอย่าง เพื่อการอยู่รอด และตัวหรือสายพันธุ์ที่แข็งแรงถึงจะอยู่รอดได้และพัฒนาต่อไป

๓. สายพันธุ์ที่ปรับตัวได้อาจแยกเป็นความหลากหลายต่าง ๆ ดังเช่นเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ที่สืบเชื้อสายมาจากชนิด (species) เดียวกัน แต่มีวิถีชีวิตต่างกัน อันเป็นการช่วยให้พื้นที่หนึ่ง ๆ รองรับสิ่งที่มีชีวิตต่างกัน แต่มิใช่ทุกสายพันธุ์ก้าวสู่จุดสูงสุดเท่ากัน อาจเกิดการแปรเปลี่ยนโดยบังเอิญหรือผ่าเหล่าไปก็ได้ ตามกระบวนการสืบทอดเชิงวิวัฒนาการซึ่งเป็นไปอย่างช้า ๆ

๔. มนุษย์ไม่เพียงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ยังเป็นส่วนที่โดดเด่นและเป็นเอกเป็นกรยืนยันว่าพระเป็นเจ้า

มิได้สร้างมนุษย์มา แต่เป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มของสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม (primate) แนวความคิดเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก (Lord of the Creation) ก็เป็นอันเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ลง

ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แนวความคิดทางภูมิศาสตร์ได้เปลี่ยนฐานความคิดรวบยอดจากเทววิทยาแบบธรรมชาติของคาร์ล ริกเทอร์ ไปสู่ชีววิวัฒนาการของฟรีดริช รัตเซล ซึ่งรับเอาแนวความคิดของดาร์วินมาประยุกต์ใช้กับสังคมมนุษย์ในทางภูมิศาสตร์

แนวความคิดของฟรีดริช รัตเซล (Friedrich Ratzel) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๔ - ๑๙๐๔ เป็นศิษย์ของเฮนส์ เฮคเคิล ผู้บัญญัติคำ “นิเวศวิทยา” ขึ้นมาใช้ และตกอยู่ใต้อิทธิพลของซาลส์ดาร์วิน ถึงกับรับเอาแนวความคิดทางด้านวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตไปพิสูจน์ทดสอบในการทำวิทยานิพนธ์ แต่เป็นการเอาแนวความคิดไปเปรียบเทียบประยุกต์ใช้กับสังคมมนุษย์ ในแง่ที่ว่าสังคมก็เหมือนกับสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ มีความต้องการพื้นที่ (Lebensraum) หรือ living space เพื่อการดำรงชีพหรือการอยู่รอด เมื่อประชากรเพิ่มจำนวน พื้นที่ก็ต้องขยายตาม ความต้องการพื้นที่หรือทรัพยากรอื่นนำไปสู่การรบพุ่งแย่งชิงอาณาบริเวณกัน ภูมิศาสตร์สมัยใหม่จึงเริ่มต้นขึ้นภายใต้การสนองตอบต่อยุคจักรวรรดินิยมในลักษณะต่างกันอย่าง การยึดครองอาณาเขต การเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ การทหาร การสำรวจค้นหาทรัพยากรและการแสดงอำนาจผ่านชนชั้นและชาติพันธุ์ เป็นต้น รัตเซลเองได้ชื่อว่าเป็นผู้ก่อตั้ง

ภูมิศาสตร์มนุษย์สมัยใหม่ในประเทศเยอรมนี จากผลงานอันมากมายที่เขาเขียนขึ้นในระหว่างที่ได้ตำแหน่งหัวหน้าภาควิชา (chair) ระดับศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยมิวนิก ในแคว้นบาวาเรียและต่อมาที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิก ได้กรุงเบอร์ลินลงไป จนถึงแก่กรรมใน ค.ศ. ๑๙๐๔ ผลงานมีตั้งแต่ตั้งขึ้นเรื่องต่าง ๆ ถึง ๑,๒๔๐ เรื่อง หนังสือ ๒๔ เล่ม บทความทางวิชาการ ๕๔๐ เรื่อง และวิจารณ์หนังสือ ๑,๐๐๐ เล่ม ในผลงานเหล่านี้มีแนวความคิดแบบนิยัตินิยมปรากฏอยู่ในหนังสือภูมิศาสตร์มนุษย์หรือคำเยอรมันที่เขาบัญญัติขึ้นเองคือ Anthropogeographie I พิมพ์ใน ค.ศ. ๑๘๘๒ และ เล่ม ๒ พิมพ์ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๘๑ รัตเซลได้เอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้กับภูมิศาสตร์มนุษย์พิจารณาขอบเขตที่มนุษย์อาศัยภายใต้กฎธรรมชาติ เขามองรูปแบบวัฒนธรรมว่าได้ดัดแปลงและถูกกำหนดจากภาพธรรมชาติ เขาได้เปิดช่องทางใหม่ในการศึกษาโดยที่เอาปัจจัยด้านวัฒนธรรมพร้อมกับปัจจัยทางด้านกายภาพมาศึกษาเป็นระบบก่อนหน้านั้น ภูมิศาสตร์มนุษย์มีแต่ภูมิภาค

ในภูมิศาสตร์มนุษย์เล่ม ๒ กล่าวถึงการกระจายของประชากร การตั้งถิ่นฐาน การย้ายถิ่น การแพร่กระจายวัฒนธรรม โดยอธิบายในกรอบของสภาพแวดล้อม แต่เน้นการพัฒนาการเชิงประวัติและภูมิหลังวัฒนธรรมของประชากร เนื้อหาส่วนใหญ่ของหนังสือทั้งสองเล่มว่าด้วยประชากรจำนวนและการย้ายถิ่น ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในสภาพ

ต่าง ๆ กัน แนวความคิดนี้เองที่ศิษย์ของรัตเซล คือ อี. ซี. เซมเปิล ผู้ซึ่งได้ไปฟังเลกเชอร์ของรัตเซลที่เมืองไลพ์ซิกได้อาศัยเป็นจุดยืนในการแปลออกเป็นภาษาอังกฤษหลังจากไปฟังคำสอนผ่านมาแล้วถึง ๒๑ ปี ต่อมาได้มีผู้อื่นรับแนวความคิดออกไปขยายต่อเป็นเรื่องนิยัตินิยมไปในลักษณะต่าง ๆ รายละเอียดจะกล่าวภายหลัง

ส่วนแนวความคิดที่เปรียบเทียบรัฐเหมือนสิ่งที่มีชีวิตนั้น ปรากฏในหนังสือภูมิศาสตร์การเมืองซึ่งพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๘๙๙ ความว่า รัฐเปรียบเสมือนสิ่งที่มีชีวิตจึงก้าวไปในเชิงวิวัฒนาการที่จำเป็นตามเส้นทางของผู้เหมาะสมเท่านั้นที่จะอยู่รอด (survival of the fittest) แนวความคิดในหนังสือเล่มนี้เป็นที่มาของภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) ซึ่งศิษย์หลายคน โดยเฉพาะรู돌์ฟ คเจลเลน ศาสตราจารย์ทางภูมิศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยฮัลลาลาของสวีเดน เป็นผู้ได้รับเกียรติที่คิดว่า ศาสตร์แห่งภูมิรัฐศาสตร์ (science of geopolitics) ขึ้นมา แม้ว่าแนวความคิดของเขาไม่ได้มีผลสะท้อนในสวีเดน แต่กลับไปแพร่หลายในเยอรมนีหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ คาร์ล เฮาส์โฮเฟอร์ (Karl Haushofer) ได้จัดตั้งสถาบันเพื่อภูมิรัฐศาสตร์โดยยึดหลักของคเจลเลน ซึ่งได้รับมาจากรัตเซลอีกทอดหนึ่ง สถาบันนี้ยึดหลักที่ว่าด้วยทฤษฎีของรัฐในฐานะเป็นสิ่งที่มีความมีชีวิตหรือมีปรากฏการณ์ในแง่เนื้อที่ เช่น พื้นที่ บริเวณ เนื้อที่ หรือประเทศ รัฐจึงมิได้เป็นเพียงองค์กรในแง่กฎหมาย แต่ยังเป็นอำนาจที่ต้องแข่งขันกันด้วย นอกจากนี้ คเจลเลนยังเพิ่มประสิทธิภาพ

ทางศีลธรรมและสติปัญญาเข้าไปในรัฐที่มีชีวิตของรัชเชลด้วย

นอกจากหนังสือภูมิศาสตร์การเมืองแล้ว รัชเชลยังเขียนบทความใน ค.ศ. ๑๘๙๖ ว่าด้วย กฎแห่งการขยายตัวของรัฐ (The Laws of the Spatial Growth of States) ได้อธิบายถึงเหตุผลในการขยายตัวของรัฐในฐานะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ต้องมีวงจรเหมือนสิ่งที่มีชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย รัฐก็เช่นกันต้องวิวัฒนาการไปด้วยขั้นตอนพร้อม ๆ กับความเจริญทางวัฒนธรรม มีการเพิ่มประชากร มีการขยายอาณาเขตและแนวพรมแดน ตลอดแนวโน้มที่รัฐเล็ก ๆ จะถูกรวมเข้ากับรัฐใหญ่ รัชเชลจึงเป็นผู้มีอิทธิพลโดยตรงต่อแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการที่นักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันคือ วิลเลียม มอริส เดวิส นำไปใช้อธิบายรูปแบบของภูมิประเทศต่อมา และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการก่อตั้งอาณาจักรไรซ์ที่ ๓ ขึ้นมาในเยอรมนี

อิทธิพลของรัชเชลที่มีต่อเซมเปิล

ในช่วงที่รัชเชลสอนหนังสืออยู่ที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิกเกี่ยวกับภูมิศาสตร์มนุษย์และภูมิศาสตร์การเมืองอยู่นั้น สาขาวิชาภูมิศาสตร์กำลังเฟื่องฟูและเป็นที่ยอมรับกันมากถึงกับกล่าวกันว่าเป็นศาสตร์ของเยอรมัน (german science) ที่กำลังจะเข้าสู่ยุคทอง เพราะสามารถดึงดูดผู้สนใจศาสตร์สาขานี้ให้ไปฟัง

คำสอน ณ เมืองไลพ์ซิกอยู่เสมอ มีหลักฐานว่าเวลารัชเชลสอนจะมีผู้สนใจและลูกศิษย์ลูกหาฟังเลกเชอร์เต็มห้อง ในบรรดาผู้ฟังมีทั้งที่มาจากสหรัฐอเมริกา สวีเดน ฝรั่งเศส และอังกฤษ เป็นอาทิ เพราะในประเทศอื่นขณะนั้นยังมิได้มีการสอนภูมิศาสตร์ในระดับสูงเลย

ในบรรดาผู้ที่มาฟังเลกเชอร์มีสตรีชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อ อี. ซี.เซมเปิล* (Semple, ๑๘๖๓-๑๙๓๒) ซึ่งจบปริญญาตรีและโทจากวิทยาลัยวัสซาร์ (Vassar College) รัฐนิวยอร์ก เกิดสนใจคำสอนของรัชเชลจึงได้เดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลลงทุนมามาฟังคำสอน ปรากฏว่าเธอประทับใจในแนวความคิดและเนื้อหา คำสอนของรัชเชลมาก ทั้ง ๆ ที่ภาษาเยอรมันยังเป็นอุปสรรคสำหรับเธออยู่มาก โดยเฉพาะคำศัพท์ภาษาเยอรมันต่าง ๆ ที่ไม่สามารถเทียบเคียงกับภาษาอังกฤษได้ อย่างไรก็ตาม ผลงานของเธอได้เป็นตัวแทนถ่ายทอดแนวความคิดของรัชเชลให้เป็นที่รู้จักของชาวโลก แม้ว่าจะมีน้ำหนักออกไปทางด้านนิยัตินิยมมากก็ตาม แต่ผลงานของเธอก็ได้แพร่หลายไปทั่วโลก และทำให้แนวความคิดทางนิยัตินิยมด้านสิ่งแวดล้อมแพร่หลายไปด้วย แม้ว่าเธอจะเขียนผลงานหลังจากไปฟังบรรยายมาแล้วถึง ๒๑ ปีก็ตาม

หนังสือเล่มแรกของเซมเปิลคือ ประวัติศาสตร์อเมริกันและสภาวะทางภูมิศาสตร์ (American History and its

Geographic Conditions) พิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๐๓ และเล่มที่ ๒ ชื่อ อิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ (Influences of Geographic Environment) ค.ศ. ๑๙๑๑ โดยยึดเอาแนวหนังสือภูมิศาสตร์มนุษย์ของรัชเชลเป็นแกน รัชเชลเชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีแน่นอน แต่จะเป็นอย่างไรต้องใช้ “เกณฑ์แห่งปริมาณ” เพราะเชื่อว่ามีส่วนร่วมมาก ต้องพิจารณาให้รอบคอบ แต่ความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของพืชสัตว์ที่มาใช้กับสังคมมนุษย์ได้รับการตีความหมายไปสู่แนวความคิดแบบนิยัตินิยม

ตัวอย่างหน้าแรกของหนังสือ อิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์มีดังนี้ “มนุษย์คือผลิตผลของพื้นโลกนั้นมิได้หมายความว่าคนเราเป็นทารกของพื้นพิภพนี้ เป็นรัฐของโลก แต่พิภพนี้ยังโอบอุ้มเลี้ยงดูเขาดังมารดา หางานให้ทำ วางแนวความคิดให้ ให้เผชิญกับความยากลำบาก อันช่วยให้เขากำยำขึ้น และสมองเฉียบแหลม ให้เข้าใจปัญหาการเดินทางหรือการชลประทาน และในเวลาเดียวกันกระชับชี้แนะวิธีแก้ปัญหาให้...” (อ้างอิงจาก หน้า ๓๓๐ หนังสือ All Possible Worlds; ๑๙๙๓)

รูปแบบการเขียนของเธอมีคุณภาพไปทางด้านวรรณคดี ซึ่งอ่านแล้วเพลิน จึงในบางครั้งทำให้ผู้อ่านลืมนัดฤดูประสงคไป และแนวความคิดที่ว่าโลกเป็นปัจจัย

* เซมเปิลเป็นครูที่ซุกงูหวานล้อมเก่ง นักภูมิศาสตร์อเมริกันรุ่นต่อ ๆ มาถูกอบรมในกรอบของคำสอนนี้ในช่วงที่เธอทำการสอนในมหาวิทยาลัยชิคาโก และมหาวิทยาลัยคลาร์ก นักภูมิศาสตร์ในอนาคตจำนวนมากได้เป็นศิษย์ของเธอ เป็นการง่ายที่จะโทษเธอว่าคำสอนของเธอไม่สามารถยืนหยัดเรื่องเวลาได้ แต่ก็ต้องชื่นชมเธอในฐานะที่กระตุ้นให้ศิษย์มองโลกในฐานะเป็นที่อาศัยของมนุษย์ (earth as the home of man)

ควบคุมชีวิตมนุษย์ ก้าวเลยไปไกลกว่าความจริงที่จะพิสูจน์ทดสอบวัตถุประสงค์ได้ จริงอยู่แม้เธอจะมีตัวอย่างประกอบหลักการของเธอจากหลายประเทศ แต่ก็ตกหลุมพรางผิดพลาด เมื่อมีการสรุปแบบนिरันต์ต่อมาขัดแย้งกับหลักการ

นับว่าเซมเปิลเป็นผู้เผยแพร่สมัยใหม่ของแนวความคิดแบบนิยัตินิยมเธอก้าวถึงข้อเท็จจริงทางด้านภูมิศาสตร์และอิทธิพลของมันที่มีต่อคุณสมบัติทางกายภาพของมนุษย์ อาทิ รูปร่างขนาด ผิวพรรณ สีผม ความบีบั้นและสุขภาพอนามัย คล้ายสมมติฐานของดาร์วินที่ว่าด้วยอากาศและอาหารสามารถเปลี่ยนขนาดของสัตว์และพืชได้ เธอไม่ได้กล่าวถึงอิทธิพลทางภูมิศาสตร์อย่างเดียว แต่ยังไปไกลกว่านั้น เช่น ภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกผลิตคนออกมาด้วยอารมณ์ต่าง ๆ กัน ยุโรปเหนือขยันขันแข็ง มีหัวใจ ยุโรปใต้คิดสั้น เจ้าอารมณ์แต่มีจินตนาการ เป็นต้น โดยเธอตั้งสมมติฐานว่าภูมิอากาศแบบเมดิเตอร์เรเนียนให้พลังงานสูงสุด จึงเป็นแหล่งอารยธรรมอันเป็นสิ่งจำเป็นต่อความก้าวหน้าขนานใหญ่

ผลงานของนักภูมิศาสตร์อื่น :

ฮันทิงตันและเดวิส

แนวความคิดเกี่ยวกับนิยัตินิยมยังได้รับการสนับสนุนจากนักภูมิศาสตร์อเมริกันคนอื่นอีกในสมัยเดียวกับเซมเปิล เขาผู้นั้นคือเอลส์เวิร์ท ฮันทิงตัน แห่งมหาวิทยาลัยเยล ผู้ยืนยันอย่างหนักแน่นว่าบทบาทของภูมิอากาศมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับอารยธรรมของมวลมนุษยชาติ คำว่า นิยัตินิยม

ด้านภูมิอากาศ (climatic determinism) จึงเป็นวิธีที่จะแจ่มแจ้งเกินไปสำหรับทฤษฎีที่เขานำเสนอคืออารยธรรมจะพัฒนาได้ก็เพราะฮันทิงตันได้ชี้ให้เห็นว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศครั้งสำคัญ ๆ ในอดีต และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีผลกระทบต่อประวัติศาสตร์และรากเหง้าของอารยธรรมอย่างลึกซึ้งไว้ในผลงานที่ชื่อ **ชีพจรของเอเชีย (The Pulse of Asia)** ใน ค.ศ. ๑๙๐๗ หลังจากได้เดินทางอย่างกว้างขวาง เขาสนใจสภาพภูมิอากาศทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยอ้างหลักฐานของเพดเทอร์เซน นักอุทกวิทยาและชีววิทยาชาวสวีเดน ซึ่งแสดงว่าในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ได้มีการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศครั้งใหญ่อันมีผลกระทบต่อเอเชียกลางและยุโรปทั้งหมด และผลกระทบอีกอย่างคือการอพยพของประชากรจากใจกลางของทวีปเอเชียอันเป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่ออกไปสู่ขอบทวีป จัดเป็นการอพยพอันนำไปสู่ยุคบรอนซ์ เชื่อกันว่าความแห้งแล้งได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเป็นเวลาหลายศตวรรษ

ฮันทิงตันยังกล่าวถึงผลกระทบของภูมิอากาศต่อมนุษย์เองด้วย ในรูปแบบอย่างหยาบ ๆ ผลกระทบของอุณหภูมิร้อนหนาวต่อมนุษย์มีมานานแล้ว แต่ฮันทิงตันมองว่าอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อกิจการทางสติปัญญาและความก้าวหน้า ซึ่งมีรูปแบบเป็นฤดูกาลที่ชัดเจนและเปลี่ยนแปลงบ่อยพอที่จะนำปริมาณฝนและความอบอุ่นอันเหมาะต่อการเกษตร ถ้าหนาวจัด

หรือร้อนจัดก็จะเป็นอุปสรรค ดังนั้นตำแหน่งละติจูดกลาง ๆ ก็น่าจะเป็นแหล่งความก้าวหน้าของอารยธรรม

ฮันทิงตันสนับสนุนเซอร์เบอร์ต สเปนเซอร์ ที่กล่าวว่าอารยธรรมได้เคลื่อนย้ายไปสู่เขตอบอุ่น การเคลื่อนย้ายไปสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอารยธรรมครั้งเก่ายุคบาบิโลนไปสู่เอเธนส์ไปโรม ปารีส และลอนดอน เป็นหลักฐานบ่งชี้ ส่วนแหล่งปลูกข้าวสาลีที่ให้ผลมากที่สุดก็มีใช้เขตดั้งเดิมของการเพาะปลูกแล้ว เดิมคือรอบ ๆ บริเวณทะเลเหนือหรือรอบ ๆ ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน จึงไม่จำเป็นที่แหล่งผลิตผลสูงสุดจะสัมพันธ์กับอารยธรรมเนื่องจากมนุษย์เรามีปฏิริยาต่อภูมิอากาศต่าง ๆ กัน จึงเป็นการยากที่จะสรุปหลักเกณฑ์ทั่วไปได้ แต่งานของฮันทิงตันก็เปิดประตูไปสู่การซักถามต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการคิดค้นยารักษาโรคในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ กัน

งานของฮันทิงตันแพร่หลายไม่เฉพาะในหมู่นักภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่นักประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และผู้สนใจทางการแพทย์ก็ชอบอ่าน การสรุปกฎทั่วไปเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และมนุษย์ยังเป็นสิ่งกระตุ้นให้คิด การบรรยายสถานที่ค่อนข้างชัดเจน นับเป็นผลงานที่เยี่ยมทางภูมิศาสตร์ซึ่งยังไม่เข้าถึงยุคปริมาณวิเคราะห์ เขาจึงใช้หลักฐานจากการระบุจักรของภูมิอากาศ จากหลักฐานอันกระจัดกระจาย เช่น วงปีของต้นไม้ ชั้นดินเหนียวจากกันทะเลสาบ หรือหลักฐานน้ำท่วมและความแห้งแล้งก็ปรากฏในข้อเขียนอันกระจัดกระจายอยู่

วิลเลียม มอริส เดวิส นักภูมิศาสตร์อีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทต่อการนำเอาแนวความคิดแบบนิยัตินิยมมาใช้คือ วิลเลียม มอริส เดวิส (๑๘๕๐-๑๙๓๔) แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้ชื่อว่าเป็นผู้ก่อตั้งสาขาวิชาภูมิศาสตร์แบบใหม่ในสหรัฐอเมริกา ทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งสมาคมภูมิศาสตร์ของอเมริกาอีกด้วย (Association of American Geographers) ใน ค.ศ. ๑๙๐๔ เดวิสเกิดที่เมืองฟิลาเดลเฟีย เรียนหนังสือที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด โดยเรียนวิชาเอกทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ และสนใจอากาศวิทยาเป็นพิเศษ แต่ก็ยืนยันที่จะสอนวิชาภูมิศาสตร์กายภาพ หรือที่เขาเรียกว่าฟิสิกส์โอกราฟฟีให้ได้ จนอาจารย์ผู้ที่เป็นที่ปรึกษาของเขายอมให้ทำได้ เพราะเห็นว่าเดวิสมีความมุ่งมั่นที่จะสอนภูมิศาสตร์เกี่ยวกับภูมิประเทศในราวทศวรรษ ๑๘๙๐ ต่อมาทำให้มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดเปิดสอนวิชาภูมิศาสตร์เป็นแห่งแรกในสหรัฐอเมริกา

เดวิสชอบแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน โดยนำมาเปรียบเทียบกับรูปแบบด้านกายภาพของผิวโลก และนำเสนอในรูปวัฏจักรของการสึกกร่อนเป็นแบบจำลองเชิงทฤษฎี (Theoretical mode) โดยพยายามปรับปรุงแบบจำลองดังกล่าวให้เข้าใจง่ายถึงการพัฒนาของภูมิประเทศที่เสนอวิธีอธิบายอย่างละเอียดเพื่อใช้สอนครูระดับมัธยม เขารับเอาแนวความคิดของดาร์วินมาเปรียบกับสังคมมนุษย์ ซึ่งนักปรัชญาอังกฤษที่ชื่อเฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ เสนอภาพสังคมมนุษย์เมื่อเปรียบกับสิ่งที่มีชีวิตซึ่งต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอดในสภาพ

แวดล้อม รูปแบบวิธีเช่นนี้ดูเหมือนเปิดทางให้กลุ่มคนที่ฝึกฝนมาทางด้านวิทยาศาสตร์กายภาพ กับคนที่อบรมมาทางด้านสังคมศาสตร์ไปกันได้

เดวิสเชื่อว่านักภูมิศาสตร์ต้องศึกษาสภาพแวดล้อมในรูปของการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมและปรับตัวของมนุษย์บนผิวโลก และการอยู่รอดของตัวที่แข็งแรงที่สุดจากการเลือกสรรตามธรรมชาติ และบ้างก็มองไปที่ปัญหาชาติพันธุ์ อธิบายเชิงจิตวิทยาถึงการกระทำของมนุษย์ว่าเป็นบุญแฉสำคัญที่ใช้ศึกษาสังคมมนุษย์ เป็นมุมหนึ่งที่เปิดเผยให้เห็นการดัดแปลงปรับปรุงสภาพแวดล้อมไปต่าง ๆ กัน คำว่าการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมกลายเป็นวลีที่แพร่หลายในหมู่นักศึกษา

ในขณะที่เขาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของภูมิประเทศด้วยแนวความคิดเชิงวัฏจักร เช่นเดียวกับสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ เขาตั้งสมมติฐานว่าผิวโลกตกอยู่ภายใต้วัฏจักรของการสึกกร่อน เริ่มจากวัยเด็ก วัยหนุ่ม วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา จึงเป็นเครื่องมือทางการสอนเรื่องวิวัฒนาการของภูมิทัศน์ต่าง ๆ เช่น ระบบลุ่มน้ำ การพังทลายของที่ลาดชัน ท้องทะเล เป็นต้น ซึ่งเขาชี้ให้เห็นว่าใกล้เคียงกับวิวัฒนาการของมนุษย์เอง ผิดกันแต่ว่าภูมิประเทศมีหลายวัฏจักรเนื่องจากพื้นดินและท้องทะเลถูกยกตัวหลายครั้ง เดวิสได้อธิบายรูปแบบภูมิประเทศต่าง ๆ ไว้มากมาย เช่น การสึกกร่อนภายใต้ภูมิอากาศแบบต่าง ๆ ของเขตร้อน เขตทะเลทราย และเขตน้ำแข็ง ภูมิประเทศหินปูน ภูมิประเทศแบบธารน้ำแข็ง เป็นต้น

เดวิสอธิบายวัฏจักรของการพัฒนาว่าคือวัฏจักรด้านภูมิศาสตร์ ต่อมารู้จักกันในนามวัฏจักรเดวิส (Davisian cycle) หรือวัฏจักรการสึกกร่อน เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย เดวิสเริ่มด้วยสภาวะเหมาะสมซึ่งอาจไม่เป็นจริงก็ได้ เขามองเห็นภาพการยกตัวของภูมิประเทศจากระดับทะเลปานกลางสู่ระดับที่สูงขึ้น และสรุปเอาว่าการยกตัวอยู่ในระยะเวลาอันสั้นยังไม่ทันเกิดการกัดเซาะ แต่เมื่อการยกตัวสมบูรณ์แล้ว กระบวนการกัดเซาะจะเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศ ตัวการคือน้ำไหลไปสู่ทะเลจากอิทธิพลของแรงดึงดูดภูมิประเทศชั้นวัยหนุ่ม (youth) จะเกิดหุบเขาลึกจนถึงระดับฐานราก (base level) จึงหมดแรงดึงดูด หลังจากนั้นแม่น้ำจะกว้างขึ้นและเกิดที่ราบน้ำท่วมถึง เดวิสเรียกขั้นนี้ว่าวัยผู้ใหญ่ (maturity) บริเวณที่ถูกยกตัวจะกลายเป็นลูกฟูก และหุบเขากว้าง ท้ายที่สุดการสึกกร่อนก้าวสู่ขั้นชรา (old age) พื้นผิวดินกลับสู่ระดับทะเลปานกลางจะเป็นที่ราบกว้างภูมิทัศน์จะเป็นที่ราบกว้าง มีเนินสลับกับที่ลาดชันเล็กน้อย เขาเรียกพื้นที่นี้ว่า ฟินิเพลน (peneplain) คือเกือบเป็นที่ราบ พื้นที่กลับสู่สภาพเดิมและกระบวนการสึกกร่อนก็สมบูรณ์ลง

เดวิสมองภูมิประเทศว่าเป็นผลผลิตของโครงสร้าง กระบวนการและขั้นตอน คำว่า ขั้นตอน (stage) คือขั้นตอนของวิวัฒนาการซึ่งเขาได้รับอิทธิพลมาจากดาร์วิน ส่วนในแง่ของทฤษฎีเชิงวิทยาศาสตร์ วัฏจักรดาร์วินเซียนมีข้อบกพร่อง เพราะวางรากฐานอยู่บนความรู้อันไม่สมบูรณ์ ซึ่งทำให้เกิดที่ลาดชัน

ทั้งมิได้นำไปสู่การทดสอบบทสรุปที่ได้ อาจจะมีมองว่ากฎจักรการสีกกร่อนเพียง การจัดการข้อมูลเชิงบรรยายแบบหนึ่งของภูมิประเทศแถบอากาศชั้นเท่านั้น คำว่า หนุม เจริญวัย และชราภาพยังคงอยู่ในวิชาธรณีศาสตร์ ในฐานะคำบรรยายภูมิประเทศแบบหนึ่งเท่านั้น ส่วนที่ว่าคำเหล่านั้นคือขั้นตอนวิวัฒนาการการสืบเนื่องของภูมิศาสตร์ได้ถูกปฏิเสธไปนานแล้ว

แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิรัฐศาสตร์

ในช่วงเวลาที่แนวความคิดเกี่ยวกับนโยบายนิยมได้รับการต้อนรับในสหรัฐอเมริกาอยู่นั้น แนวความคิดของรัทเชลในแง่ที่เกี่ยวกับรัฐและสิ่งที่มีชีวิตได้รับการพัฒนาไปสู่แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิรัฐศาสตร์ในเยอรมนี มีรายละเอียดดังนี้

ในบรรดาศิษย์ของรัทเชลที่ฟังคำสอน ณ เมืองไลพ์ซิก ภายใต้เรื่องภูมิศาสตร์การเมืองนั้นมีหลายคนที่ได้รับเอาแนวความคิดของครูไปขยายความจนเป็นเรื่องโต้งตั้งไปในช่วงระหว่างสงครามโลกทั้งสอง บุคคลดังกล่าวมี รูดอล์ฟ คเจลเลน นักภูมิศาสตร์ชาวสวีเดน คาร์ล เฮาส์โฮเฟอร์ ชาวเยอรมันเอง และอัลฟร็ด เจ. แมกคินเดอร์ ชาวอังกฤษ รูดอล์ฟ คเจลเลน (๑๘๖๔-๑๙๒๒) สอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยกอตบอร์ก และอัสซาลา ประเทศสวีเดน และยังเป็นสมาชิกรัฐสภาของสวีเดนอีกด้วย เป็นผู้ที่ชื่นชอบแนวความคิดของรัทเชลมาก ถึงกับอาศัยหนังสือแปลจากภาษาเยอรมัน เขียนเป็นภาษาสวีเดนออกมาภายใต้ชื่อ The State as

an Organism (๑๙๑๖) เพราะติดใจแนวความคิดที่ว่าด้วยสิ่งที่มีชีวิตและรัฐ เขาเสนอกฎแห่งรัฐว่าประกอบด้วยองค์กร ๕ ประการ คือ โครงสร้างของรัฐบาล โครงสร้างของประชากร โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางกายภาพ เขาได้เสนอด้านคุณภาพประชากร นอกเหนือจากสมรรถนะด้านศีลธรรม รัฐเองต้องมีพลังภายในเป็นแรงต้านเชิงจิตวิทยา พลังของรัฐต้องอยู่ในสภาวะพลวัต เขามองเห็นการแข่งขันระหว่างรัฐอยู่เสมอ รัฐใหญ่ส่งอิทธิพลเหนือรัฐเล็ก ในที่สุดโลกคงจะมีแต่รัฐขนาดใหญ่ เขาจินตนาการว่ายุโรปจะเป็นรัฐมหาอำนาจ (superstate) ที่ควบคุมโดยเยอรมนี

ในหนังสือเล่มนี้คเจลเลนคิดคำว่า Geopolitik และ Autarky ขึ้นมาและได้รับการแปลเป็นภาษาเยอรมันใน ค.ศ. ๑๙๑๗ ในขณะที่สงครามโลกครั้งที่ ๑ กำลังรุนแรงและเยอรมนีกำลังจะแพ้สงคราม ต่อมาได้กลายเป็นแนวความคิดในการสร้างเยอรมนีใหม่หลังสงครามโลกครั้งแรก

คเจลเลนได้ให้คำจำกัดความของคำว่าภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitik) ว่าหมายถึงองค์ประกอบหรือปรากฏการณ์ในพื้นที่ เช่น ที่ดิน อาณาเขต พื้นที่หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศ ดังนั้นรัฐไม่น่าถูกมองว่าเป็นองค์กรในแง่กฎหมาย แต่ในแง่พลังที่ต้องแข่งขันกัน ผลสรุปเชิงเหตุผลของการแข่งขันกันเพื่ออำนาจสำหรับตัวเขาเองแล้ว การถือกำเนิดของรัฐมหาอำนาจเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เขาสนใจกระบวนการ

ในการแปรรูปอาณาเขต จากภูมิประเทศธรรมชาติเช่นภูมิภาคการเมือง-วัฒนธรรม และมองว่าเป็นการแลกเปลี่ยนตลอดกาลในบรรดาประเทศประชากร และรัฐบาล นั่นคือการสร้างประเทศใหม่

อัลฟร็ด เจ. แมกคินเดอร์ (๑๘๖๑ - ๑๙๔๗)

ภายนอกประเทศเยอรมนี ทฤษฎีที่ว่าด้วยรัฐเปรียบเสมือนสิ่งที่มีชีวิตได้รับการขัดเกลาโดยอัลฟร็ด เจ. แมกคินเดอร์ ให้เป็นยุทธวิธีระดับโลก แมกคินเดอร์ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของภูมิศาสตร์สมัยใหม่ในอังกฤษ เป็นบุคคลแรกที่ได้รับมอบหมายให้สอนวิชาภูมิศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดในทศวรรษ ๑๘๙๐ ทั้ง ๆ ที่มีพื้นฐานมาทางประวัติศาสตร์ และมีความหลงใหลในแนวความคิดและผลงานของรัทเชล ทำนองเดียวกับแฮมเปิล เขาได้ประยุกต์ใช้สิ่งแวดล้อมเข้าวิเคราะห์ปัญหาการเมืองทั้งของอังกฤษและของโลก แมกคินเดอร์เป็นผู้นำความคิดของคเจลเลนมาดัดแปลงให้ดีขึ้นเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับบริเวณแกนกลาง (pivot area) หรือต่อมาเรียกว่า ใจกลาง (heartland) เขาอธิบายด้วยหลักฐานให้เห็นว่าอำนาจทางทะเลกำลังลดถอยลงเรื่อย ๆ เพราะอำนาจทางบกกำลังเพิ่มขึ้น ตัวอย่างคือหนังสือ Britain and British Seas อังกฤษเคยเป็นเจ้าโลกทางทะเล มีเมืองขึ้นทุกมหาสมุทร ดังที่กล่าวกันว่าอังกฤษเป็นจักรวรรดิที่พระอาทิตย์ไม่ตกดิน ต่อมาในผลงาน **Geographic Pivot of History** เขาชี้ให้เห็นถึงจุด

ยุทธศาสตร์อันเป็นดินแดนของยูเรเชีย เมื่อพิจารณาจากการเข้าถึงของอำนาจทางทะเล ประกอบกับเป็นแหล่งทรัพยากรอย่างมหาศาล อำนาจทางการเมืองโดยที่สามารถครอบครองและควบคุมใจกลางโลกได้ก็จะกลายเป็นตำแหน่งเด่นในโลก แต่ในขณะที่รัสเซียได้ครอบครองใจกลางโลก ตำแหน่งยุทธศาสตร์แทนพวกมองโกล ซึ่งเคยครอบครองบริเวณนั้นในอดีต และเหตุการณ์ยังบ่งชี้ที่น่ากลัวว่าถ้าเยอรมนีได้ครอบครองยุโรปตะวันออกก็จะก้าวไปสู่ใจกลางทวีปด้วย หรือถ้าเยอรมนีเป็นมิตรกับสหภาพโซเวียตก็ยิ่งนำเกรงขามใหญ่ ในแง่พลังอำนาจของโลก

การวิเคราะห์ประเทศมหาอำนาจโดยใช้ประเทศเป็นหน่วยพื้นที่ จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ภูมิศาสตร์การเมืองได้รับการตอบรับมากขึ้น หนังสือเล่มใหม่ของแมกคินเดอร์ คือ Democratic Ideal and Reality เขามองโลกเป็นเกาะ ภายในเกาะมีจุดยุทธศาสตร์เป็นศูนย์กลาง หัวใจโลกคือยูเรเชีย เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางรถไฟบริเวณนี้จะกลายเป็นศูนย์กลางทางบก อันมีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง ใน ค.ศ. ๑๙๑๙ แมกคินเดอร์ได้ปรับปรุงทฤษฎีที่ว่าด้วยใจกลางทวีปใหม่พร้อมกับข้อความที่กล่าวว่า

ใครก็ตามที่ได้ครอบครองยุโรปตะวันออกจะควบคุมใจกลางทวีปได้

ใครก็ตามที่ได้ครอบครองใจกลางทวีปได้ควบคุมเกาะโลก

ใครก็ตามที่ได้ครอบครองเกาะโลกจะได้ควบคุมโลก

คำกล่าวข้างต้นจึงเป็นสมมติฐาน

เกี่ยวกับฐานอำนาจของประเทศมหาอำนาจในโลก เป็นการแสดงการกระจายอำนาจหลายขั้นตอนในประวัติศาสตร์ ที่ขั้นตอนแรกยึดอำนาจทางบก-ทะเลเป็นหลัก เหนือสิ่งอื่นใดแมกคินเดอร์กล่าวว่าเยอรมนีและสหภาพโซเวียตอาจทำสัญญาผูกมิตรกัน

การสรุปกฎความจริงง่าย ๆ จากภูมิศาสตร์การเมืองแบบนิยัตินิยมจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งและโต้เถียงกันเป็นการขึ้นำเรื่องการรวมตัวผูกมิตรกันในระหว่างมหาอำนาจ และแก้ปัญหาโดยการหันไปทางภูมิศาสตร์ภูมิภาค

อิทธิพลของแมกคินเดอร์อาจมีมากกว่านักภูมิศาสตร์ร่วมสมัยคนอื่นในยุโรปช่วงระหว่างสงคราม เนื่องจากแมกคินเดอร์มีความรอบรู้สามารถหลายด้าน แม้กระทั่งเป็นสมาชิกรัฐสภารัฐบาลอังกฤษสมัยนั้นถึงกับนำแนวความคิดทางภูมิรัฐศาสตร์ของเขาไปประยุกต์ใช้กับนโยบายต่างประเทศ เขามีส่วนในการทำให้สิ่งแวดล่อมมีผลกระทบต่อการเมืองและการเมืองต่อสิ่งแวดล่อม ตลอดจนการจัดสิ่งแวดล่อมของรัฐ

คาร์ล เฮาส์โฮเฟอร์ (๑๘๖๙-๑๙๔๖)

นายทหารหนุ่มแห่งกองทัพาวาเรียผู้เคยทำงานในประเทศญี่ปุ่น ๒ ปีระหว่าง ค.ศ. ๑๙๐๘ - ๑๙๑๐ และเป็นนายพลในกองทัพเยอรมันระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ โดยก่อนหน้านั้นศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ระดับปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมิวนิก ต่อมาทำการสอนภูมิศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยนี้ หลังจากที่เขาและพรรคพวกได้ร่วมกันจัดตั้งสถาบันภูมิรัฐศาสตร์ (Institute of

Geopolitik) ขึ้นมา พร้อมนำออกวารสารการทำแผนที่และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้สถาบันนี้รุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว

เฮาส์โฮเฟอร์และพรรคพวกได้ผสมผสานทฤษฎีแห่งรัฐของริทเชลและปรับปรุงเข้ากับแนวความคิดของคเจลเลนและของแมกคินเดอร์ หยอียดด้วยการอวดแสนยานุภาพของเยอรมนีเอง ผสมกับอำนาจลึกลับ และความตั้งใจแบบเลือนราง สร้างนโยบายขยายอำนาจของเยอรมนีขึ้นมา โดยที่สถาบันดังกล่าวเป็นผู้เสนอนโยบายต่างประเทศให้กับพรรคนาซีเยอรมัน

ในขณะที่เดียวกันได้เอานโยบายเลี้ยงตัวเองได้ (autarky) ของคเจลเลนมาปรับปรุงใหม่โดยการเน้นคุณสมบัติทางการเมืองของเยอรมนีที่กล่าวอ้างในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยไม่สนใจประเทศอื่นในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันออกกลางและที่อื่น ๆ พรรคนาซีได้ใช้นโยบายทางเศรษฐกิจเป็นอาวุธทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของทฤษฎีใจกลางทวีป (Heartland theory) ของแมกคินเดอร์ด้วย จึงส่งเสริมการผูกมิตรกับสหภาพโซเวียต

ในขณะที่สถาบันภูมิรัฐศาสตร์ที่เมืองมิวนิกกำลังเจริญงอกงาม วิชาที่เกิดจากคำสอนของริทเชลภายใต้แนวคิดในหนังสือ Geopolitik ๒ เล่มก็ได้รับการขานรับเป็นอย่างดีภายใต้ชื่อภูมิศาสตร์การเมือง อันหมายถึงการศึกษาถึงรัฐในการครอบครองปรากฏการณ์ทางพื้นที่ระดับโลก ด้วยความพยายามที่จะเข้าใจฐานอำนาจของรัฐและธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ

จัดเป็นวิธีการมองโลกใหม่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งแรก การรวมประเทศอิตาลีและเยอรมนี นับเป็นจุดสุดยอดของการขยายตัวของยุโรป ตลอดจนการเกิดมหาอำนาจใหม่ในโลกคือญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา

รทเชลได้ชื่อว่าเป็นบิดาของกลุ่มรายวิชาภูมิศาสตร์มนุษย์ รวมทั้งเป็นผู้ก่อตั้งภูมิศาสตร์การเมืองด้วย ทฤษฎีแห่งรัฐในเชิงสิ่งที่มีชีวิต เขาตีความหมายของรัฐว่าเป็นดินพร้อมทั้งมนุษย์บนพื้นที่ (man on the land) และเชื่อมด้วยแนวความคิดอันปรับเข้ากับกฎธรรมชาติ อันพัฒนาไปภายใต้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ดังนั้น รัฐก็เหมือนกับสิ่งที่มีชีวิต ต้องการอาหารในรูปของ Lebensraum คือ living space รวมทั้งทรัพยากรต่าง ๆ และต้องแข่งขันกันเสมอ รัฐก็เหมือนกับสิ่งที่มีชีวิต ไม่รอดก็ตาย เพราะตกอยู่ภายใต้วัฏจักร วัฏทารก วัฏหนุ่ม วัฏภาวะและชราภาพ รทเชลได้เสนอกฎเกี่ยวกับการเติบโตของรัฐไว้ ๗ ประการ

รทเชลมีทัศนะแบบนิยัตินิยม แต่ก็เป็นนักวิชาการที่ระมัดระวัง โดยเน้นว่าการบรรยายของเขาเป็นการเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีชีวิต และพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งสองแง่ เขายึดจุดยืนแบบนักสังเกตการณ์โดยไม่เสนอแนวนโยบายใด ๆ แต่ศิษย์กลับละเลยคำเตือนและไปเปลี่ยนแปลงแนวความคิดตามใจ

จุดสูงสุดและต่ำสุดของนิยัตินิยม

ในระยะเวลาประมาณ ๕๐ ปี คือระหว่าง ค.ศ. ๑๙๐๐-๑๙๕๐ นับเป็น

ระยะเวลาที่แนวความคิดเกี่ยวกับนิยัตินิยมแพร่หลายที่สุดในวงการภูมิศาสตร์ของเกือบทุกประเทศที่สำคัญอันเป็นผู้นำในการค้นคว้าศึกษาทางด้านนี้ ทั้งนี้จะเห็นได้จากเอกสารทางวิชาการ ตำรา วารสาร และผลงานในรูปอื่น ที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่มาก โดยเฉพาะในประเทศเยอรมนี ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำทางด้านนี้ ได้ส่งอิทธิพลไปทั่วยุโรปและสหรัฐอเมริกาก็ว่าได้ ทำให้ความนิยมในการสอน การตีความ และการหากฎเกณฑ์ทั่วไปทางภูมิศาสตร์ในระยะก่อตัว เป็นไปในลักษณะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน ในแง่การเข้าถึงวิชาและแนวความคิดซึ่งคิดว่าเป็นแกนหลักของวิชา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ยังปรากฏอยู่ในวงวรรณกรรมของวิชา ทั้งนี้ยกเว้นเกี่ยวกับเรื่องภูมิรัฐศาสตร์อันหมายถึงความต้องการพื้นที่ของรัฐ เห็นกันว่าเป็นเรื่องไม่ถูกต้องที่นำวิชาการไปใช้ในทางที่ผิด จึงถูกขจัดให้หมดไปหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สถาบันภูมิรัฐศาสตร์ที่เมืองมิวนิกก็ถูกทำลายไปพร้อมกับผลงานของสถาบัน เหลือแต่ภูมิศาสตร์การเมือง หมายถึงการตรวจสอบสภาวะทางพื้นที่ของภูมิศาสตร์ก็ยังคงอยู่ในประมวลรายวิชาของภูมิศาสตร์

ข้อบกพร่องของแนวความคิดแบบนิยัตินิยม มิได้อยู่ที่ตัวปัญหาอันยกมาถกเถียงกัน แต่อยู่ที่การสรุปกฎความจริงเองง่ายเกินไป โดยอาศัยข้อมูลที่กระจัดกระจาย และมักจะละเลยหลักฐานตรงกันข้ามไป จากการสรุปที่ว่าภูมิศาสตร์คือการศึกษาด้านอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อมนุษย์ นักภูมิศาสตร์กลับเน้นตรงการพิสูจน์ปรากฏการณ์

มากกว่าการตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างมีจุดหมาย เรื่องที่ชอบกันที่สุดคือภูมิอากาศ

นักภูมิศาสตร์รุ่นใหม่เป็นปฏิปักษ์ต่อคำอธิบายที่ใหญ่โตแต่ง่าย ๆ แทนที่เริ่มด้วยเหตุผลจากปัจจัยทางด้านกายภาพต่อมนุษย์ ปัจจุบันถามกันว่าทำไมสังคมหนึ่งในเฉพาะเวลาหนึ่ง มีลักษณะต่อสภาพแวดล้อม และเสาะหาทรัพยากรอย่างไร การศึกษาอันละเอียดรอบคอบกลับนำไปสู่ความสนใจในเรื่องของปัจจัยสิ่งแวดล้อมมานุษยนิเวศวิทยากลับเป็นจุดศึกษาที่น่าสนใจภายใต้กรอบความสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

ปัจจุบันภูมิศาสตร์เป็นสาขาวิชาที่ก้าวไปไกลกว่าสมัยนิยัตินิยมเป็นอย่างมาก แต่ถ้าเราย้อนไปดูอดีตเพียงเมื่อ ๗๐ ปีที่แล้วเท่านั้นก็จะมองเห็นยุคทองของสาขาวิชา เพราะภูมิศาสตร์มีบทบาทและมีผลกระทบต่อสังคมอย่างมาก มีผลกระทบต่อข้อกำหนดนโยบายต่างประเทศ และนักภูมิศาสตร์เป็นจำนวนมากได้มีโอกาสหนึ่งโตะเจาะจาสันติภาพ ณ พระราชวังแวร์ซายส์มาแล้ว และทำสัญญาปรับปรุงพรมแดนของส่วนต่าง ๆ ในยุโรปมาแล้ว จนแผนที่ใหม่เป็นที่ยอมรับกันทุกฝ่ายโดยเฉพาะการทำแผนที่กลุ่มชาติพันธุ์ออกมา นี่ก็คือจุดเด่นของภูมิศาสตร์การเมือง อันมีค่ามากกว่าที่จะประเมินได้ของสมัยนั้นจะด้วยเหตุผลกลใดก็ตาม โอกาสข้างหน้าของนี่คงจะเป็นไปได้ยากแล้ว สำหรับสาขาวิชาที่ดูเหมือนว่าถูกลดความสำคัญลงไปไม่เหมือนอดีตที่ผ่านมา แม้ว่าจะเป็นอดีตที่เจ็บปวดก็ตาม

บรรณานุกรม

- Freeman, T.W., 1961. **A Hundred Years of Geography**. Chicago : Aldine Publishing Company.
- Glassner, Martin Ira, 1993. **Political Geography**. New York : John Wiley & Sons, Inc.
- Hartshorne, Richard, 1939. **The Nature of Geography**. Washington D.C. : Association of American Geography.
- Johnston, Gregory and Smith, ed. 1994. **Dictionary of Human Geography**. 3rd edit. Oxford : Blackwell.
- Kasperson, Roger E., and Minghi, Julian Y., 1969. **The Structure of Political Geography**. Chicago : Aldine Publishing Co.
- Bryson, Reid, et al. **Physical Geography Today**. A Portrait of a Planet. CRM Books : Del Mar, California, 1974.

Abstract Environmental Determinism in Geography

Chatchai Pongprayoon

Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences, The Royal Institute, Thailand

The idea of environmental determinism in geography should be considered as subjective carelessness due to the rush of proposing regularities and laws. Contemporary geographers were just familiar to the descriptive techniques. When Friedrich Ratzel proposed the geographic idea of man and environmental relationship for human geography based upon Darwin's theory of evolution, his disciples hastily jumped to conclusion without prove of any scientific evidence. Similarly, the idea of geopolitics and the states were overwhelmingly out of control of man. Geopolitics and the states had reached, its peak during the World Wars and eventually declined when geography entered the revolution period in the 1950's.

Key words : determinism, environment, geopolitics, Ratzel, Darwin, Semple